

Віра КУЦЕНКО, Галина ТРІЛЛЕНБЕРГ

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

„Освіта – це вміння правильно діяти
в будь-яких життєвих ситуаціях”.

Дж. Хіббен

Розглядається роль освіти у забезпеченні зростання економіки, сформованої в умовах глобалізації та на інноваційній основі, а також шляхи модернізації освіти.

Ключові слова: *освіта, інновація, модернізація, глобалізація.*

Із розвитком економіки знань, особливо в умовах глобалізації, посилюється значення освіти. Остання, перш за все, впливає на формування людського капіталу – головного виробничого фактора. Незважаючи на наявність великої кількості досліджень з проблем розвитку освіти, ще недостатньою є кількість розробок щодо впливу освіти на розбудову економіки на інноваційній основі та модернізації освіти, зокрема, в умовах глобалізації, формування єдиного освітнього простору.

Тому метою нашого дослідження є пошук шляхів модернізації¹ (від фр. modern – сучасний) освіти та посилення її впливу на розвиток економіки на інноваційній основі в умовах глобалізації. Завдання модернізації вітчизняної школи розглядається сучасною наукою в числі пріоритетних.

Наші дослідження базуються на використанні *теоретико-методологічних розробок* П. Аброксіна, З. Варналія, С. Гурієва, Ю. Дайновського, Е. Морозова, О. Романовського, Й. Шумпетера та ін.

Останнім часом спостерігається два суперечливих явища: з одного боку – зростання ролі освіти у розбудові інноваційної економіки, а з іншого, – зниження якості освіти у порівнянні з сучасними потребами, у тому числі зумовленими глобалізаційними процесами. Сьогодні вкрай важливим є не лише забезпечення економічного прориву в Україні, а й забезпечення розвитку економіки на інноваційній основі. У розв'язанні цієї проблеми важлива роль належить освіті (табл. 1).

Таблиця 1

Внесок різних видів економічної діяльності в економічне зростання в Україні

Показник	2006	2007	2008
Діяльність транспорту та зв'язку	0,9	1,0	0,9
Освіта	0,1	0,2	0,0
Послуги фінансових посередників	-1,0	-0,8	-0,2
Усього	7,3	8,7	6,3

Джерело: Інформаційні матеріали // Статистика національного банку України// www.bank.gov.ua

¹ Модернізація трактується як зміни, вдосконалення, що відповідає новітнім вимогам і нормативам, технічним умовам, показникам якості (Советский энциклопедический словарь (гл. ред. А.М. Прохоров) 4-е изд. М.: Сов. энцикл. – 1981. – С. 481). Тобто модернізація – це оновлення, виведення на якісно новий рівень.

Якщо, скажімо, протягом останнього часу вклад фінансових посередників має мінусовий характер, то освіта в усі зазначені в таблиці 1 роки мала плюсовий приріст. Дослідження багатьох науковців засвідчують, що 40% приросту національного доходу пов'язано з інвестиціями в людський капітал, який завжди відігравав ключову роль в житті суспільства.

В нашу епоху визначального значення набувають кваліфікація і компетентність кадрів. Від того, як використовуються людські ресурси, який рівень їх підготовки та мотивації до професійної діяльності залежать темпи розбудови економіки на інноваційній основі, стабільність та конкурентоспроможність економічної системи. Велика роль у розв'язанні цих завдань належить освіті, зокрема вищій. Останнім часом спостерігається не лише значне зростання попиту на неї, але й багатократно виросла її економічна цінність. До речі, дослідження економічної ролі освіти у колишньому СРСР розпочалося ще на початку 20-х років минулого століття академіком С. Струмиліним. Він уперше встановив прямий зв'язок між розвитком освіти та продуктивністю праці. Доведено, що якщо початкова освіта сприяє підвищенню продуктивності праці на 50%, то вища – на 315%. Вища освіта підвищує особистий престиж, що сприяє кар'єрному зростанню, підвищенню соціального стану в суспільстві та добробуту особам з вищою освітою. Статистика свідчить, що працівники з такою освітою у США мають дохід на 67% вищий, ніж із середньою, у Франції – на 84, в Німеччині – на 78, у Великій Британії – на 65, Італії – на 58%.

Із 226 нині живих лауреатів Нобелівської премії 164 проживають у США, тобто 80% нобелівських лауреатів народилися й отримали освіту в США, де вона уже тривалий час є однією з найпріоритетніших галузей економіки. Фахівці західної школи також підтверджують важливу роль освіти у розвитку економіки. Зокрема, доведено, що 40% приросту національного доходу пов'язано з інвестиціями в освіту. Останнє, в свою чергу, залежить від:

- забезпечення економіки країни висококваліфікованими кадрами відповідно до потреб ринку праці;
- збалансування попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку економіки;
- забезпечення працевлаштування випускників, їхнього професійного та кар'єрного зростання;
- поглиблення соціального партнерства між навчальними закладами та роботодавцями шляхом їх участі у підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації фахівців і розвитку університетської науки;
- оновлення змісту, запровадження новітніх форм професійно-практичної підготовки учнів і студентів, зміцнення навчально-матеріальної баз навчальних закладів [1, 8].

В умовах глобалізації та формування інноваційної економіки базова професійна освіта вже не розглядається як єдино необхідна і цілком достатня для всього періоду трудової діяльності. Сьогодні можемо говорити про неперервність освіти. Саме за таких умов країни досягають значних успіхів у соціально-економічному розвитку. Прикладом може служити Японія, де вважають, що в умовах інноваційного розвитку найбільш ефективною формою його забезпечення є постійне навчання працівників. У Японії майже 80% персоналу фірм підвищують свою кваліфікацію в системі внутрішньофірмового навчання. Періодичність підвищення кваліфікації тут складає 3-5 років, робітників – 3-6 років (до речі, в Україні ці цифри досягають відповідно 12 і 22 років). Останнє, на наш погляд, є однією із причин низького рівня економічного розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяг ВВП в країнах з перехідною економікою та тих, що отримали статус ринкової економіки

	1995	2000	2005	2008
Азербайджан	42,2	59,4	111,8	108,2
Вірменія	59,8	76,8	136,7	188,2
Білорусія	66,1	89,7	128,7	168,3
Грузія	35,8	47,5	67,7	85,0
Казахстан	69,0	78,0	127,8	157,0
Киргизія	55,0	72,2	86,9	103,9
Молдова	48,0	42,3	59,5	68,4
Росія	65,4	70,8	95,4	116,1
Таджикистан	41,0	41,1	65,2	81,1
Узбекистан	81,6	98,5	128,5	165,3
Україна	52,3	47,3	68,5	80,4

Джерело: Розраховано на основі даних Міждержавного статистичного комітету СНД та МВФ.

На жаль, останнім часом ліберальна (монетаристська) модель економічних реформ в Україні не принесла позитивного результату. Наслідком її є:

- зростання числа мільярдерів;
- безграмотність населення;
- збільшення числа випускників вищої школи, здатних лише виконувати вкладені в них програми. Безграмотне населення – це реальна загроза державі як по лінії збільшення вірогідності техногенних катастроф, так і по лінії готовності до стихійних протестів. Державне програмно-цільове планування має бути ув'язане зі створенням робочих місць у високотехнологічних галузях.

Навіть на терені СНД Україна відноситься до країн, які протягом останніх двох десятиріч найбільше втратили. Якщо в Азербайджані, Вірменії, Білорусі, Казахстані, Росії відновився початковий рівень ВВП, то в Україні досі – не відновився (табл. 3).

Таблиця 3

Основні характеристики динаміки ВВП в країнах з перехідною економікою та тих, що отримали статус ринкової

	Тривалість спаду, роки	Максимальна глибина спаду, %	Термін до відновлення початкового рівня ВВП, роки	Зміни ВВП за період реформ, %
1	2	3	4	5
Азербайджан	4	-58	14	108
Вірменія	2	-47	12	88
Білорусь	4	-34	12	68
Грузія	2	-65	не відновився	-15
Казахстан	4	-31	12	57
Киргизія	4	-45	17	4
Молдова	8	-59	не відновився	-32
Росія	5	-37	15	16
Таджикистан	5	-66	не відновився	-19
Узбекистан	4	-18	10	65

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5
Україна	8	-55	не відновився	-20
Болгарія	8	-46	не відновився	-6
Угорщина	4	-18	10	39
Польща	2	-14	6	86
Румунія	3	-25	15	30
Чехія	3	-15	11	41

Джерело: Розраховано на основі даних Міждержавного статистичного комітету СНГ та МВФ.

У високорозвинутих країнах зростанню освітнього рівня надається велика увага. Так, у США лише у вищих навчальних закладах отримують освіту понад 15 млн. осіб, із них близько 9 млн. – в університетах і чотирьохрічних коледжах, майже 6 млн. – у дворічних коледжах. Уже на початку XXI ст. близько 60 % працюючих американців мали вищу й незакінчену вищу освіту. Не дивно, що ця країна за продуктивністю праці посідає одне з перших місць у світі. Звідси зрозуміло, що для забезпечення зростання економіки на інноваційній основі в умовах глобалізації необхідно забезпечити пріоритетний розвиток освіти.

Україна ж і за індексом знань, і за індексом освіти відстає від країн, скажімо, Західної Європи (табл. 4).

Таблиця 4

Територіальні відмінності індексу економіки знань

Україна і регіони	Індекс					
	економіки знань	знань	інституційного режим	інновацій	освіти	інформаційної інфраструктури
Україна	5,80	6,38	4,06	5,77	7,91	5,45
G7	8,76	8,93	8,24	9,19	8,73	8,89
Західна Європа	8,72	8,73	8,69	9,23	8,16	8,80
Європа та Центральна Азія	6,35	6,65	5,44	6,88	6,74	6,33
Світ у цілому	5,92	6,17	5,18	8,01	4,16	6,34

Джерело: [5, 59].

Освіта має стати не лише неперервною, але і якісною. А це, як свідчить світовий досвід, потребує дотримання наступних принципів:

– системності, орієнтованого на необхідність представлення управління якістю освіти не як арифметичну суму управлінських впливів, а як комплекс взаємопов'язаних, взаємообумовлених та узгоджених за метою, місцем і часом взаємодій об'єктів і суб'єктів управління з урахуванням їх приналежності до системи;

– соціальної обумовленості управління, що передбачає надання освітній системі частини системи більш високого порядку – соціальної – і формування у спеціаліста в процесі підготовки соціальної відповідальності за прийняті та реалізовані рішення;

– перспективного та випереджаючого характеру управління, що зумовлює необхідність формування вмінь цільового проектування процесу управління його результатів;

– єдності та ієрархічності управління, передбачаючого розгляд управління якістю освіти як складного цілого, що складається із ряду компонентів, які знаходяться в діалектичній єдності та підпорядкованості;

– неперервності, циклічності та динамічності управління, що сприяє орієнтації спеціалістів у сфері управління якістю освіти досягненню нових цілей, забезпечуючи переведення освітньої системи із режиму функціонування в режим розвитку;

– технологічності та гнучкості управління, орієнтуючого персонал на осмислення сутності об'єктивних законів функціонування та розвитку системи освіти, загальних законів управління та їх використання в конкурентних умовах освітнього процесу;

– оптимальності, що передбачає необхідність реформування вмінь щодо пошуку найкращого чи єдино можливого в даних випадках рішення, найбільш доцільно застосованого стосовно бажаної якості знань.

У забезпеченні якості знань у контексті використання управління особлива роль належить контролю, який ми розглядаємо, перш за все, як спосіб виявлення помилок, відхилень від цілі. Основна увага має бути зосереджена на стратегічному плануванні щодо неперервного поліпшення якості; аналізі та оцінці якості кожного процесу, стандартизації якості, проведенні регулярних внутрішніх аудитів якості тощо.

Важливим напрямом забезпечення високої якості освіти є наявність балансу між державним, місцевим, суспільним управлінням та самоврядуванням. Всі вони мають забезпечити досягнення стратегічних цілей національної системи освіти. Адже саме через якість освіти відбувається її інтеграція, найефективніший шлях міжнародної єдності. У системі управління якістю освіти важлива роль належить державі (рис. 1).

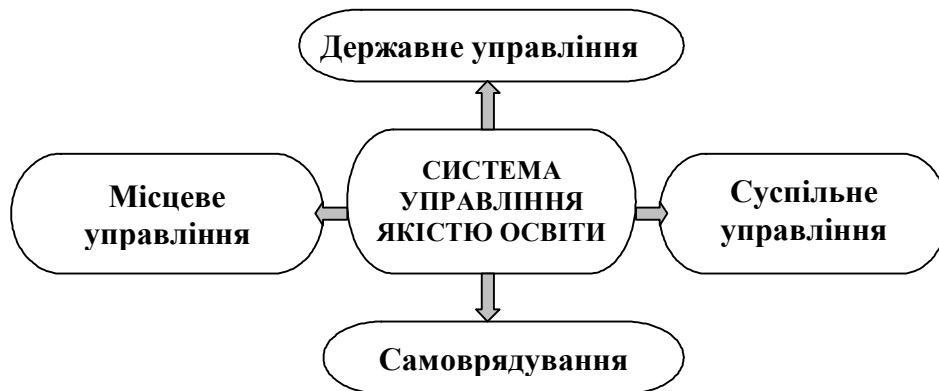

Рис. 1. Складові системи управління якістю освіти

Державі відводиться важлива роль також у передбаченні цілей освіти, змісту, технології очікуваного результату. Враховуючи тенденцію зростання ролі держави у визначенні політики у сфері освіти, її позиція має привносити особливості в національну систему підготовки кадрів щодо управління якістю, яке має гармонізуватись з міжнародними стандартами. Адже під впливом глобалізації розвиток освіти вступив у якісно нову фазу – міжнародної інтеграції, що є наслідком інтернаціоналізації освітньої сфери. Інтеграція характеризується взаємним доповненням, взаємозалежністю національних систем освіти, синхронізацією дій щодо їх розвитку, тенденції до формування єдиного освітнього простору як найбільш ефективної форми розв'язання

завдань міжнародного і планетарного масштабів найближчого і віддаленого майбутнього.

Досягненню цього сприяє інтеграція освіти в Європейський освітній простір, участь України у Болонському процесі. Вищі навчальні заклади України на виконання наказу МОН України „Про заходи по запровадженню у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС)” налагоджують роботу щодо переходу на нові принципи, зокрема, удосконалюється чинне Положення про поточний та підсумковий контроль знань студентів відповідно до загальноєвропейських стандартів, розроблено додаток до диплома Європейського зразка із зазначенням здобутої спеціалізації (ступеня) вищої освіти за загальноприйнятим в ЄС зразком, інформуванням про власника диплома, переліком опанованих дисциплін (модулів), даними про успішність, систему оцінювання, академічні та професійні права, відомостями про систему вищої освіти країни тощо.

Кредити відбивають загальне завантаження студента, що необхідне йому для виконання навчальної програми. Вони присвоюються лише у випадку успішного оцінювання досягнутих результатів освіти. Зазвичай, навантаження студента складає від 1500 до 1800 годин упродовж навчального року (60 кредитів). Тобто один кредит відповідає 25-30 годинам роботи (включаючи не лише аудиторну, але й самостійну підготовку студента, написання курсових, складання іспитів). Завдяки цьому навчальні програми стають легшими для сприйняття і порівняння як у межах країни, так і за кордоном, що сприяє мобільності студентів і визначенню їхніх навчальних досягнень.

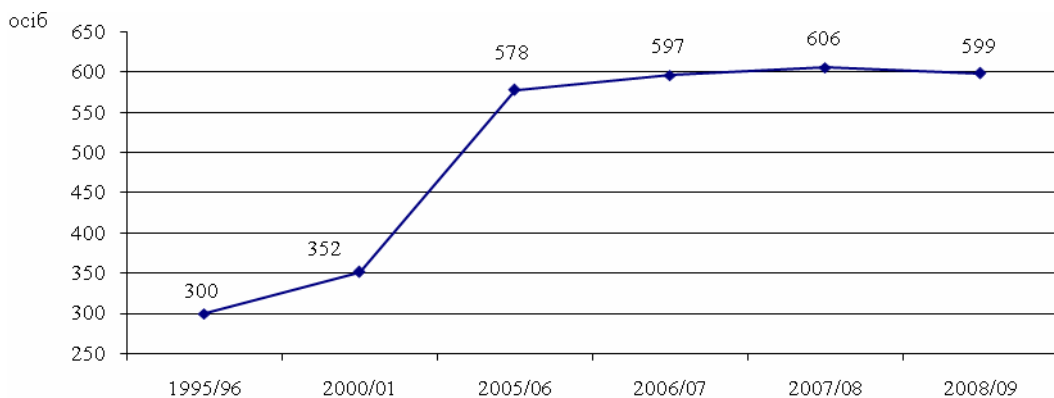
Останній передбачає врахування в усіх національних системах освіти трудомісткості навчальної роботи в кредитах. Кредит, як числовий еквівалент оцінки, призначений для розділів навчальної дисципліни, щоб охарактеризувати навчальне навантаження студента, необхідне для завершення курсу навчання. Кредит відображає обсяг роботи, який показує кожен блок курсу відносно загального обсягу роботи, необхідного для повного академічного навчання, тобто кількість лекцій, практичних і лабораторних занять, семінарів, консультацій, самостійної роботи, екзаменів, участі в наукових розробках, конференціях, студентських олімпіадах тощо. Форма кредитування може базуватись на різних параметрах (обсяг роботи, результати навчання, контактні години) і розглядається як спосіб підвищення якості освіти та збільшення можливостей міжнародного обміну студентами, викладачами, досвідом; розширення можливостей працевлаштуватись через визнання дипломів.

Другим елементом, який засвідчує модернізацію освіти, є модуль, тобто задокументована, цілісна, чітко сформульована частина навчальної програми, яка має бути освоєна студентом з допомогою різних форм навчального процесу. Кредитно-модульна система враховує поточну успішність студента, активізує його самостійну роботу; сприяє орієнтації навчання на розвиток особистості та забезпечення її творчих можливостей та якості. Ця система дозволяє також більш об'єктивно і точно оцінити знання студента за рахунок використання 100-бальної шкали оцінки; сприяє отриманню детальної інформації про виконання кожним студентом графіка самостійної роботи.

За прогнозами ЮНЕСКО, у XXI столітті рівня національного добробуту, що відповідатиме світовим стандартам, досягнуть лише ті країни, працездатне населення яких на 40-60% складатиметься з осіб з вищою освітою. Тому й не дивно, що кожна країна намагається активно підвищувати освітній рівень населення, у тому числі за рахунок вищої освіти. Уже на початку 90-х років минулого століття серед населення віком від 25 до 64 років осіб з вищою освітою було: у США – 35%, Канаді – 30,

Швейцарії – 24, Японії – 21, Фінляндії – 18, Франції – 15%. Сьогодні ці показники є на 30% вищими.

Водночас необхідно зазначити, що останнім часом Україна виділяється серед інших країн, навіть західноєвропейських, досить високими темпами підготовки кадрів з вищою освітою (рис. 2).

н.р.

Рис. 2. Чисельність студентів у розрахунку на 10 тис. населення

Якщо у 2000/01 н. р. було підготовлено 422 тис. осіб, то в 2008/09 – 623, тобто майже у 1,5 раза більше. Однак, не зважаючи на такі темпи зростання підготовки кадрів, багато підприємств, організацій відчувають кадровий дефіцит. Останнє має місце як у сфері матеріального виробництва, так і у сфері послуг. Зокрема, дефіцит висококваліфікованих кадрів відчувають підприємства машинобудування, металургійної промисловості, заклади освіти, охорони здоров'я тощо. Тобто, високі темпи підготовки кадрів свідчать про неадекватну укомплектованість економіки кадрами. Причин цього явища є багато. Приміром, С. Мельник виділяє наступні:

- швидке старіння населення. Рівноцінно замінити тих, хто вийде на пенсію, в умовах сьогодення при відносно низькій заробітній платі надзвичайно складно;

- трудова міграція. За кордон, у близьке і далеке зарубіжжя, ось вже майже два десятки років масово виїжджають висококваліфіковані працівники. Оскільки зарубіжний роботодавець потребує молодих, здорових, висококваліфікованих працівників, то саме такі і покидають терени України. З 1990 р. хвиля еміграції помолоділа. Виїжджають з України переважно молоді кандидати наук, аспіранти, випускники вищих навчальних закладів. Наші співвітчизники поповнюють у країнах, куди вони виїхали, передові наукоємні, високотехнологічні області – математики, інформаційні технології тощо. У світі прийнято, що міграція молодих фахівців – процес природний і закономірний. Адже капітал та інтелектуальні ресурси зосереджуються там, де створюються умови для найкращого їх застосування. А звідси – щоб зменшити відтік талановитої молоді, необхідно для неї створити належні умови.

Система вищої освіти в Україні ще недостатньо адаптована до перспективних потреб економіки, структура підготовки кадрів не відповідає потребам сучасного ринку праці, в результаті чого більшість молоді – випускників вищих навчальних закладів – має низьку конкурентоздатність. Сучасна молодь під впливом різних чинників здебільшого зорієнтована на модні, емоційно привабливі професії, що не завжди дають можливість їй працевлаштуватись тощо [9, 205].

Однак не можна не помітити і той факт, що більшість ВНЗ стали більш чутливо та мобільно реагувати на процеси, що відбуваються на вітчизняному ринку праці. Ефективність роботи ВНЗ можна розглядати за рівнем працевлаштування її випускників. Найкращі показники у цьому плані мають випускники-магістри за такими фахами, як „Фізика”, „Екологія та охорона навколишнього середовища”, „Соціальна робота”, „Фармація”. Останнім часом суттєво знизився попит на фахівців з психології, банківської справи, економіки підприємства, фінансів. У цьому контексті не сприяє вирішенню зазначених проблем Закон України „Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцю” [14, 40]. Серед основних причин цього є:

- обмежене коло професій та фахів, щодо яких можуть надаватися дотації роботодавців, які надають молоді перше робоче місце;
- надання першого робочого місця за умов, коли молодь потрапляє на ринок праці;
- направлення коштів на надання дотацій роботодавцю із бюджету, який в Україні завжди „дирявий”.

До цього часу продовжують залишатись відірваними освіта від науки і навпаки, а також від реальних потреб. Практично не затребуваними суспільством (ринком праці) залишаються такі фахи, як піар-технології, паблік-релейшнз, продюсерство, шоу-бізнес тощо.

В Україні показник рівня освіти населення є значно нижчим, ніж в країнах Європи (табл. 5).

Таблиця 5

Рівень освіти населення України у відповідних вікових групах, %

	Всі домогосподарства		у тому числі, які проживають					
	2007	2008	у міських поселеннях			у сільській місцевості		
			у великих містах	у малих містах	Всього		2007	2008
					2008	2007		
Частка населення у віці 22 роки і старші, яке має повну вищу освіту	19,8	20,7	30,8	19,6	25,2	26,6	8,2	8,2
у віці 21 рік і старші, яке має базову вищу освіту	1,2	1,2	1,5	1,4	1,4	1,5	,7	0,5
у віці 20 років і старші, яке має неповну вищу освіту	21,4	21,5	24,1	25,8	24,8	24,7	14,2	14,7
у віці 18 років і старші, яке має повну загальну середню освіту	43,4	42,2	37,6	41,6	40,2	39,1	50,3	48,8
у віці 16 років і старші, яке має базову загальну та початкову загальну освіту	16,6	16,6	10,1	13,9	12,0	11,5	26,5	27,6

Джерело: [15, 52].

Навіть у великих містах, куди з'їжджається високоосвічена молодь з інших населених пунктів, вищу освіту серед населення у віці 22 роки і старші мають лише 30,8%, тобто менше третини цієї категорії жителів.

Досить нерівномірними темпами зростає мережа вищих навчальних закладів у регіонах, а звідси має місце нерівномірність освітнього рівня в обласному розрізі (табл. 6).

Таблиця 6

Розподіл населення за рівнем освіти за регіонами у 2008 р.

Регіон	Кількість населення у віці 6 років і старші – всього (тисяч)	Розподіл населення (%) у віці 6 років і старші за рівнем освіти:						не мають початкової загальної та неписьменні	Довідково: частка населення у віці 6 років і старші, яке має професійно-технічну освіту
		повна вища	базова вища	неповна вища	повна загальна середня	базова загальна середня	початкова загальна середня		
Україна	42106,1	16,4	1,1	18,0	37,2	12,9	9,1	5,3	20,3
АР Крим	1807,1	18,0	0,9	17,8	36,7	12,9	7,8	5,9	18,7
Вінницька	1552,8	16,1	0,8	17,7	34,2	14,6	9,2	7,4	19,4
Волинська	929,9	10,6	0,7	13,8	40,0	16,7	10,7	7,5	18,3
Дніпропетровська	3039,9	15,1	0,5	20,0	37,7	12,5	8,2	6,0	16,8
Донецька	4012,6	17,7	1,3	26,1	31,7	11,4	8,4	3,4	20,4
Житомирська	1195,2	11,5	1,1	17,5	38,2	13,6	11,1	7,0	20,0
Закарпатська	1123,0	13,5	0,3	11,9	43,7	15,8	7,9	6,9	12,5
Запорізька	1659,7	13,7	0,5	16,8	45,0	11,3	8,1	4,6	25,9
Івано-Франківська	1282,4	10,0	1,0	14,7	40,7	17,1	9,4	7,1	20,3
Київська	1620,4	13,7	0,1	20,2	38,1	14,5	8,7	4,7	15,9
Кіровоградська	961,2	10,6	1,6	17,3	41,3	13,9	10,1	5,2	24,2
Луганська	2148,0	14,6	0,6	21,2	40,8	12,1	6,3	4,4	24,6
Львівська	2359,5	17,5	1,2	12,2	41,6	12,0	10,1	5,4	24,1
Миколаївська	1113,1	14,1	2,8	18,8	35,6	11,6	9,5	7,6	18,4
Одеська	2105,6	18,1	1,4	14,9	34,9	17,0	8,7	5,0	18,9
Полтавська	1423,0	14,8	1,1	17,8	40,8	12,4	9,4	3,7	22,6
Рівненська	1052,0	15,1	0,6	16,8	33,7	14,2	13,5	6,1	17,6
Сумська	1088,3	15,4	1,0	18,9	36,7	12,6	8,6	6,8	22,5
Тернопільська	1019,1	9,4	2,1	14,8	38,0	12,1	16,0	7,6	28,5
Харківська	2439,5	21,8	0,8	15,7	38,0	12,2	7,9	3,6	16,9
Херсонська	1004,6	15,4	0,4	21,4	35,2	13,3	9,9	4,4	19,4
Хмельницька	1249,3	11,4	3,6	15,2	36,5	14,1	11,7	7,5	24,4
Черкаська	1228,0	13,3	0,4	19,0	38,0	13,1	11,0	5,2	31,8
Чернівецька	833,6	12,4	0,6	12,1	39,2	18,7	10,2	6,8	16,4
Чернігівська	1062,8	14,4	0,5	15,4	38,7	15,3	10,2	5,5	21,0
м. Київ	2484,1	36,1	1,6	20,7	27,1	4,9	7,1	2,5	15,0
м. Севастополь	311,4	26,9	2,3	19,5	31,4	8,1	6,3	5,5	23,0

Це, перш за все, стосується вищої освіти. Скажімо, якщо в цілому по Україні частка населення у віці 6 років і старші вищу освіту має 16,4%, то в Севастополі – 26,9, Києві – 36,1, а в Тернопільській області – 9,4%. Показник базової вищої освіти коливається від 0,1% до 3,6% (відповідно Київська область і Хмельницька) при середньоукраїнському показнику 1,1%.

Згідно із рейтингом Всесвітнього економічного Форуму, Україна серед 134 країн у 2009 р. посідала: у сфері розвитку вищої освіти – 45-е місце; у сфері формування інноваційного розвитку – 52-е; за оснащеністю сучасними технологіями – 65-е.

І це тоді, коли в усьому світі вища освіта розглядається як головний фактор соціально-економічного прогресу, оскільки найважливішою цінністю та основним капіталом сучасності є людина, її капітал. Все більше усвідомлюється імператив виживання цивілізації та глобальної відповідальності кожної людини за майбутнє; збільшується розмаїття соціальних способів суспільства; визначається об'єктивна необхідність розвитку у людей багатогранності та гнучкості мислення й сприйняття світу.

Проте людський капітал використовується далеко неефективно. За даними експертів, 30% випускників ВНЗ працюють не у відповідності з фаховою підготовкою. Це свідчить про неефективність використання підготовлених кадрів. Для подолання цієї проблеми ЮНЕСКО і МОП пропонують розробити таку політику в галузі освіти, яка б забезпечила використання можливостей національної економіки надавати підготовленим фахівцям робочі місця, що відповідають рівню їх загальної та професійної освіти. Йдеться про те, що освіта й професійна підготовка мають бути зорієнтовані на споживачів. А це потребує постійного вивчення попиту на ринку людського капіталу. Тобто, робота вищого навчального закладу має бути направлена на забезпечення конкурентоздатних фахівців, мобільних, здатних просувались у суспільстві.

Разом із тим необхідно врахувати, що вища освіта з її високим науково-технічним потенціалом, фундаментальністю та міжгалузевим характером, інтегруючи останні досягнення національної та світової науки, через свою діяльність створює передумови для формування інноваційної економіки, сприяє підвищенню її ефективності. На це направлені й установки Декларації першої Всесвітньої конференції „Вища освіта в XXI столітті: підходи та практичні заходи”, проведеної ЮНЕСКО, в якій зазначається необхідність відмови від підготовки фахівців вузьких спеціальностей.

В умовах, коли, майже третина випускників вищих навчальних закладів працюють не у відповідності з отриманою фаховою підготовкою, однією з найголовніших проблем є забезпечення оптимізації професійно-освітньої структури, напрямів та обсягів підготовки фахівців відповідно до потреб усіх видів суспільної діяльності. Тут велика роль має відводитись формуванню державного замовлення на підготовку фахівців. Такий підхід забезпечено постановою Кабінетів Міністрів України "Про порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням" (1996 р.) та "Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 р." (2001 р.). Однак в Україні, на жаль, підготовка фахівців здійснюється у системі ВНЗ без будь-яких розрахунків потреби у фахівцях на перспективу. Подібні розрахунки не розробляються ні на мікро-, ні на мезо-, ні на макрорівні. А це ускладнює процес управління підготовкою кадрів, зумовлює розбалансованість ринку освітніх послуг і ринку праці.

Останньому сприяла й надмірна комерціалізація вищої освіти, що в кінцевому результаті призвело до: зниження рівня загальної функціональної грамотності; концентрації за майновою ознакою у престижних сферах життєдіяльності суспільства

представників заможних верств і груп суспільства; зосередження у нормотворчих і правозахисних органах влади представників асоціально (криміногенно) орієнтованих верств суспільства внаслідок доступності для них платної освіти у більшості вищих навчальних закладів означеного профілю; зниження якості праці та кількості фахівців як в окремих сферах, так і в цілому у соціумі.

Таким чином, в Україні продовжує залишатись гострою проблема підвищення освітнього рівня населення та його якості. Одним із шляхів подолання цієї проблеми є впровадження інформатизації навчального процесу. Адже інформатизація – це можливість оперативного доступу до відповідних ресурсів, формування інформаційного середовища.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології сприяють конкурентоспроможності освіти, спеціалістів, а в кінцевому випадку й розвідку економіки. Як свідчить статистика, сьогодні інформаційно-комунікаційний комплекс у світі виробляє більше 20% світового ВВП [4, 137–143]. Все більше у світі стає користувачів Інтернет. Якщо у 1991 р. їх було 4,4 млн., то уже у 2008 р. – більше 1 млрд. Нині у розвинутих країнах світу кожен 8 із 10 громадян є користувачами Інтернету. В Україні ця цифра складає 15–20%. Масовий доступ до інформаційних мереж стимулює високий рівень самостійності всіх, хто навчається, особливо студентів, в освоєнні нових знань і нових практик.

Проте процес інформатизації освіти буде успішним лише за умови її гуманістичної орієнтації, що враховує як інтереси навчального закладу, так і кожного студента.

Згідно зі ст. 1 Закону України "Про вищу освіту", якість вищої освіти – це сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні та матеріальні потреби, так і потреби суспільства [13, 134]. Цьому сприяє активна співпраця вищих навчальних закладів із роботодавцями шляхом: розробки навчальних планів і програм з урахуванням вимог ринку праці та бізнес-спільноти; впровадження у навчальний процес нових дисциплін та програмних продуктів; надання талановитим студентам стипендій; проведення освітніх тренінгів, науково-практичних семінарів і круглих столів тощо.

Якість навчання у ВНЗ залежить від якості абітурієнтів. А якість знань випускників середньої школи є нижчою, ніж вона була ще 10-15 років тому. Загальноосвітня школа, як і професійна, не змогла адаптуватись до нових реалій економіки, нерідко випускає молодих людей, які не мають необхідної підготовки і не можуть добитись успіху на ринку праці. Подоланню цього має сприяти і забезпечення вищих навчальних закладів висококваліфікованими кадрами. Скажімо, у США викладачами ВНЗ є провідні науковці, серед яких лауреати Нобелівської премії, автори важливих відкриттів і винаходів. В Україні, як нещодавно відмічав Міжнародний банк реконструкції та розвитку, освітні реформи практично не забезпечили доступність професійної освіти, орієнтації її на попит і розвиток навиків, здатних задовольняти потреби ринку праці.

Вищі навчальні заклади покликані готувати професіоналів. Цьому має сприяти впровадження в навчальний процес інновацій. Інноваційна діяльність у вищій школі нині зводиться до вживання окремих некомплексних заходів, головним чином у сфері продуктових інновацій – просуванні освітніх послуг.

На якість підготовки кадрів негативно впливає і падіння престижу освіти в останні десятиріччя, що зумовило деформацію і навіть руйнацію системи цінностей, зокрема, серед молоді; зміну моральних принципів. У значній мірі це стало наслідком відсутності національної політики в сфері освіти.

Підвищення якості освіти, її конкурентоздатності залежить від обсягів фінансування. Абсолютні показники фінансування як освіти в цілому, так і вищої, зокрема, мають тенденцію до зростання (рис. 3).

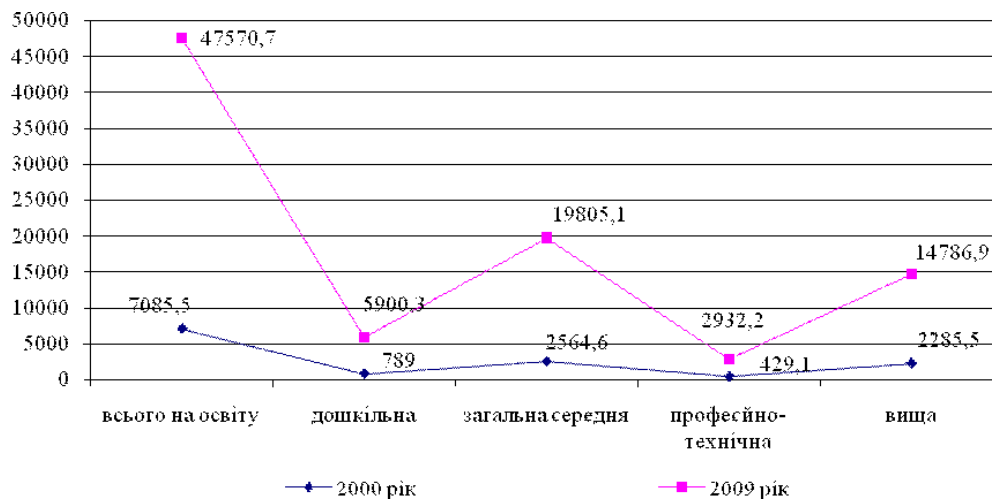

Рис. 3. Динаміка фінансування освіти, млн. грн.

Однак вони є ще далекими до реальних потреб. Тому необхідно активніше залучати й інші (позабюджетні) ресурси для розв'язання фінансових проблем вищої школи. З цією метою вищі навчальні заклади мають підтримувати тісні контакти зі своїми випускниками, які нині є представниками ділових кіл, банків, різних громадських організацій, а також із батьками студентів ВНЗ.

Водночас необхідно мати на увазі, що збільшення плати за навчання веде до зниження числа абітурієнтів. Тому окремі українські університети взяли курс на зниження цін.

Вища освіта у країнах Заходу гарантує кожній людині з вищою освітою високий майбутній дохід, досягненню нею в подальшому бажаного соціального стандарту. Більше того, гроші, вкладені в освіту, в умовах західної економіки повертаються уже в перші роки після початку активної трудової діяльності.

В Україні ж, на відміну від країн Заходу, практично відсутній зв'язок між рівнем освіти й рівнем реального доходу. Відсутність такої кореляції накладає відбиток на мотивацію студентів при одержанні вищої освіти. Диплом розглядається лише як формальне підтвердження рівня освіти, а не як свідчення справжньої професійної кваліфікації. Таке зміщення мотивації навчання визначає формальне ставлення студентів до отримання знань, що негативно впливає на якість освіти. Виправленню ситуації може сприяти лише приведення у відповідність рівня кваліфікації і рівня реального доходу. Адже не дарма говорять, що заробітна плата – це мірило поваги, з яким суспільство відноситься до даної професії. Згідно даних ЮНЕСКО, 60% різниці в доходах людей припадає на освіту, а 40% – на всі інші фактори (здоров'я, природні здібності, соціальне походження).

Не дивно, що останнім часом серед значної частини молоді, замість культу знань, панує культ грошей. І це тоді, коли у світі потреба в інтелектуальному потенціалі зростає. Особливо це помітно у промислових високорозвинутих країнах, де стратегічна доктрина прогресу опирається на концепцію всебічного розвитку людського потенціалу, а система освіти у значній мірі сприяє цьому. Саме завдяки цьому ці країни отримують до 40% приросту валового внутрішнього продукту. У громадян таких країн

сформувалась думка, що саме через забезпечення пріоритетного розвитку освіти їхні країни стали багатими і потужними.

Важливим напрямом підвищення якості підготовки кадрів, зокрема технічного спрямування, є взаємодопомога окремих ВНЗ, студентських об'єднань. Скажімо в Європі успішно діє Рада студентів технічних університетів Європи (Board of European Students of Technology BEST), яка є некомерційною, неполітичною, нерелігійною, волонтерською міжнародною організацією, що постійно розширює співпрацю, комунікаційні переваги та обмін знаннями між студентами по всьому континенту.

BEST існує з 1989 р., визнана вищими навчальними закладами 30 країн Європи, охоплюючи своєю діяльністю понад 1 млн. студентів, щорічно до 20 тис. з них беруть участь у 100 різнопланових міжнародних заходах. Основною діяльністю BEST є надання студентам технічних університетів Європи можливості одержати додаткову освіту і навички для роботи на міжнародному рівні, розвинути професійні якості, працюючи в інтернаціональній команді. BEST поєднує студентів із усього континенту, роблячи їх більш грамотними, допомагаючи розширювати світогляд. Для досягнення цієї мети впродовж усього року BEST організовує масштабні заходи – академічні курси, інженерні змагання, ярмарки кар'єри тощо.

В Україні BEST представляють НТУУ «КПІ», НУ «Львівська політехніка» та Запорізький НТУ. Ключовий інструмент її заходів – інженерні змагання «Ukrainian BEST Engineering Competitions» («UBEC»; www.ubec.org.ua), завдяки яким реалізуються молодіжні задуми внаслідок співробітництва з компаніями та спілкування з Європейським освітнім співтовариством.

Головна їхня мета – просування інженерної думки в Україні через створення сприятливих умов для її виникнення і розвитку, адже «UBEC» дають студентам технічних університетів доступ до практичної наукової освіти, можливість випробування власної оперативності, набуття досвіду колективної праці, а також розвитку та реалізації творчих ідей завдяки контактам з компаніями в нестандартному середовищі. Україна увійшла в десятку країн-учасників і організаторів першого загальноєвропейського змагання EBEC (European BEST Engineering Competitions). У 2009 р. вперше пройшли Всеукраїнські інженерні змагання. Президент компанії «Хонда Україна», яка виступила спонсором цих змагань, Х. Ямасаки відзначив, що Україна традиційно сильна в технічних науках і неодноразово демонструвала своє лідерство в багатьох сферах – від нанотехнологій до космічних досліджень. Без сумніву, зазначає він, розвиток інженерної думки в Україні стане визначальним чинником у прогресі країни [10, 23-24].

Контроль за якістю навчання здійснюється за допомогою стандартизованих тестів, використання яких дозволить перевірити вміння студентами засвоїти сформовану точку зору, виявити тенденції і підходи, визнані більшістю.

Таким чином, подальше вдосконалення вищої освіти має бути направлено на: забезпечення економіки України кваліфікованими кадрами відповідно до потреб ринку праці; збалансування попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку економіки; забезпечення працевлаштування випускників, їхнього професійного та кар'єрного зростання; поглиблення соціального партнерства між навчальними закладами та роботодавцями шляхом їх участі у підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації фахівців та розвитку університетської науки; оновлення змісту, запровадження новітніх форм професійно-практичної підготовки учнів і студентів та зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів [11, 4]; активне підключення вітчизняної системи освіти до процесів глобалізації,

зокрема, до Болонської системи; методологічну перебудову системи освіти, перехід до інноваційного навчання; глибоке освоєння нових інформаційних технологій, створення єдиного освітнього середовища; подальшу трансформацію закладів освіти, перш за все професійної, забезпечення більш тісних зв'язків з економічним, соціальним і культурним розвитком; збільшення вкладу освіти у формування економіки знань; створення системи неперервної освіти, що охоплює всю діяльність людини, збільшення на цій основі вкладу освіти в становлення суспільства знань.

Література:

1. Богданова Т.І. Проблеми професійного навчання кадрів на виробництві / Т.І. Богданова // Формування ринкової економіки: [зб. наук. праць]. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 8.
2. Вульфсон Б.Г. Высшее образование на Западе на пороге XXI века: успехи и нерешенные проблемы / Б.Г. Вульфсон – М.: Педагогика, 1999. – 485 с.
3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века / Б.С. Гершунский – М., 1997. – 385 с.
4. Дятлов С.А. Трансформация форм капитала в условиях роста информатизации экономики / Дятлов С.А., Селищева Т.А. // Научные труды ДонНТУ. – 2006. – Серия экономическая. – Вып. 103. – Ч. I. – С. 137-143.
5. Желюк Т.Л. Модернізація системи управління довгостроковим розвитком національної економіки / Т.Л. Желюк // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №3. – С. 59.
6. Зиятдинова Ф.Г. Образование и наука в трансформированном обществе / Ф.Г. Зиятдинова // Социологические исследования. – 1998. – №11. – С. 71.
7. Куценко В.І. Вища і післядипломна освіта в ринкових умовах / В.І. Куценко – К.: РВПС України НАН України, 2009. – 224 с.
8. Малькова З.А. Образование в мире на пороге XXI века / З.А. Малькова – М., 1991. – 281 с.
9. Мельник С.В. Механізм регулювання соціально-трудової сфери України / С.В. Мельник – К.: Соцінформ, 2009. – С. 205.
10. Механізм надання якісної додаткової освіти технічним фахівцям // Наука сьогодні. – 2010. – №14-15. – С. 23-24.
11. Ніколаєнко С. Роль освіти у формуванні трудового потенціалу держави / С. Ніколаєнко // Професійно-технічна освіта. – 2005. – №3. – С. 4.
12. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: [стат. бюл.]. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – С. 211.
13. Про вищу освіту: Закон України від 17 січн. 2002 р. № 2984-III (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України. – Офіц. вид. / Відомості Верховної Ради. – 2002. – №20. – С. 134. – (Бібліотека офіційних видань).
14. Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю: Закон України від 4 лист. 2004 р. № 2150-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. / Відомості Верховної Ради. – 2005. – №2. – С. 40. – (Бібліотека офіційних видань).
15. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2008 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): [стат. зб.] – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 80 с.

Редакція отримала матеріал 21 травня 2010 р.